

AYNI IRMAKTA İKİ KEZ YIKANILABİLİR Mİ?

Başlıktaki soruyu bugün sormak saçma değil mi? Bu sorunun yanıtını 2400 yıl önce Yunanlı düşünür Heraklit vermemiş miydi? Ne yapsın Heraklit? O bir düşünürdü. Falcı değildi ki. O günün birinde Türkiye Cumhuriyeti diye bir devlet olacağını, o devlette bütün enerji bakanlarının Yüce Mahkemede yargılanacağını hatta bundan sonrakilerin de yargılanacağını bilemezdi. Çünkü Heraklit'in yaşadığı çağda henüz Türk atılları Anadolu'nun göbeğini nalamaya başlamamışlardı.

Heraklit bir şeyi daha bilemezdi. İletişimin bu kadar hızlı olduğu çağımızda Türkiye'yi ileride yönetecek olanların yaşanmış tecrübelerden ders alamayacaklarını, hatta bu tecrübeler belgesel roman haline dönüştürüldüğünde de bunları alıp okumayacaklarını da bilemezdi. Ama Heraklit yaşasaydı ve Elektrik Mühendislerinin bunlardan ders almadığını görseydi herhalde çok şaşırırdı.

Neyse ki bir şansımız var. Yaşayacaklarımızın bir kısmı henüz yaşanmadı ve o yaşanmamışları engelleyebiliriz. Nasıl mı? Tabii ki aklımızı kullanarak.

Anlatacağımız olayların büyük kısmı 2000-2001 yılları arasında ABD'nin Kaliforniya eyaletinde yaşandı. Neticede ENRON adlı ABD'nin 7. Büyük şirketi hileli iflas etti. Bir kısmı da bu yılın Temmuz ayının birinci günü Bursa merkezli olmak üzere Batı Anadolu'da yaşandı.

Ülkemizin enerji politikalarına yön verenler bu deneyimlerden yararlanmadı. Ama bu deneyimler özellikle sermaye piyasasına hakim yayın kuruluşları tarafından Türkçe'ye çevrilerek basıldı ve enerji piyasasında at oynatan şirketler bu deneyimden kopya çekerek 2400 yıl sonra Heraklit'i yanılttılar...(Anlatacağımız olay Akbank'ın yayın kuruluşu olan AK Yatırım tarafından Türkçe'ye "Gümüş Kurşun" adıyla

çevrilmiş kitaptan alınmıştır.)

Hazırlıklar 1990'ların sonunda tamamlanmıştı. Enron spekülörleri şöyle düşünüyordu: "Şirketin Cal-PX'ten enerji satın alıp kendi tedariklerindeki elektriği Cal-PX'in ödediği fiyattan daha yüksek fiyatlarda geri satması ile sonlanmış olabilirdi."

"Amerikan Senatosu Hükümet İşleri Komitesi de, Portlant General (Enron'a ait elektrik üretim tesisi. L.K.) çalışanlarına ait işlem kayıtlarının, gerçekleştirilen işlemlerdeki amacın 'daha yüksek fiyatlarla geri satılmak üzere Kaliforniya'dan elektrik ihraç edilmesi konusunda Enron'a yardım etmek' olduğunu açıkça gösterdiğini belirtiyor."

Spekülatör Belden (Kaliforniya'daki olayın mimarı ve West Coast'ın yöneticisi.L.K.) Talebin arttığına ve arzın artan talebe yetişemediğine inanıyordu. Belki daha da önemlisi Belden, Kaliforniya'daki çok sayıda hidroelektrik santraline fazlaca güvenildiğini düşünüyordu. Belden'in analizine göre, Batı'nın genelinde elektrik üretmek için kullanılan kaynakların yaklaşık yüzde 40'ını hidroelektrik santralleri oluşturuyordu. (Bizdeki doğalgaz santralleri oranını düşününüz.L.K.) Peki o yıl yağış az olursa ne olacaktı? (O kış Rusya'da kış çok soğuk olursa ne olacaktı.L.K.)

"Belden'in teorisine dayanarak hareket eden West Coast Trading masası 1999 yılı sonlarında elektrikte devasa boyutta uzun pozisyonlar aldı. 2000 yılının baharında Belden'in tahmini gerçekleşmeye başladı. Mevsimsiz gelen sıcaklar elektrik ihtiyacını ateşledi.

"Neredeyse bir gecede enerji fazlası kıtlığa dönüştü ve Kaliforniya bulabileceği her Megawatt'a ihtiyaç duymaya başladı. Çok geçmeden ancak uç noktalardaki arz-talebi dengelemesi beklenen ISO (Elektrik İdaresi),

Kaliforniya'nın toplam enerji ihtiyacının yüzde 20-25'ini, üstelik sürekli daha yüksek fiyat ödeyerek karşılamaya başladı. 12 Mayıs 2000 günü Belden Huston'daki bir meslektaşına gönderdiği e-postada 'uzun pozisyondayız. Fiyatlar yükselmeye devam ediyor. Şimdilik çok iyi.' diyordu"

"22 Mayıs'ta elektrik rezervleri yüzde 7'nin altına düşmüş ISO birinci derecede acil durum ilan etmek zorunda kalmıştı. Mayıs'tan önce fiyatlar ortalama 24 dolar-40 dolar/ Megawatt saattir. Oysa şimdi hızla 750 dolar/Megawatt saat tavan fiyatı görmüşlerdi. Sektör uzmanları şoktaydı. Daha yaz bile gelmeden arz-talep dengesi altüst oluvermişti.Elektriğin fiyatı neden bu kadar hızlı yükseliyordu?"

"22 Mayıs'ın bir seferlik olay olmadığı bunu başka gelişmelerin takip edeceği korkutucu derecede açıktı. Haziran ayı boyunca elektrik fiyatları alabildiğince yüksek seviyede seyretti. Acil durumlar giderek sıklaştı. 1998 ve 1999 yıllarında toplam 17 acil durumla karşı karşıya kalan ISO, 2000 yılında 55 ve 2001 yılında da 70 acil durum meydana geldiğini bildirerek tasfiyesini ilan etti. Kamu hizmeti veren kuruluşlar bir anda beş parasız kalmışlardı. Çünkü hala düzenlenmiş fiyatlar üzerinden ödeme yapan müşterilerinden topladıkları paranın çok üstünde fiyatlarla elektrik satın alıyorlardı."

"Haziran ayı ortalarında San Fransisco bölgesinde hava sıcaklığı 38 dereceyi bulduğunda kısmen Duke Energy'ye sattığı bir santralin bakım için hizmet dışına alınması nedeniyle (yeni kurallar gerektirdiği için), Pacific Gas& Electric İkinci Dünya Savaşından bu yana ilk kez elektrikte düzenli kesintiler yapmak zorunda kalmıştı. Tüm semtlerde her gün bir yada iki saat boyunca elektrikle kesiliyor, bir semtin elektriği verildiğinde diğer semt karanlığa

gömölüyordu. (70'lerin sonu 80'lerin başı Türkiye'deki durumu hatırlayın.L.K.)Yalnızca o bir ay içinde, toptan elektriğin toplam maliyeti 3,6 Milyar doları buldu.Söz konusu miktar 1999 yılı boyunca kullanılan elektriğin maliyetinin neredeyse yarısını buluyordu. Bir çözüm arayışına giren ISO Kaliforniya'da üretilen elektrik için ödeyebileceği tavan fiyatı Megawatt başına 750 dolardan 500 dolara sonra da 250 dolara düşürdü."

"Ve yaz boyunca bu böyle devam etti. Tüketici fiyatlarının deregüle edildiği tek şehir olan San Diego'da elektrik fiyatları Mayıs ile Ağustos arasında 2 kat yükseldi. Küçük işletmeler faturalarını ödeyemedikleri için kepenklerini indirmek zorunda kaldılar. Eyalet yetkilileri, şirketlerden ve tüketicilerden klimalarını kapatıp daha az ışık kullanmaları ricasında bulunmaya başladılar....Okullar elektrikleri kesik olduğu için öğrencileri evlerine göndermek zorunda kaldılar....Şirketler hava sıcaklığı 100 Fahrenheit'a yaklaşırken bile klimalarını tamamen kapatmak zorunda kaldılar...İnsanlar öfkeden deliye döndü. Tüm caddelerde protestolar başladı. Yaz sonunda Kaliforniya gerçek anlamda bir kriz yaşıyordu."

"Enron ise bu durumdan sonuna kadar faydalanıyordu. Enron'un daha sonra Mody'se yaptığı bir sunuma göre ...yalnızca 2000 yılı Mayıs Ağustos ayları arasında 200 milyon dolar kar işlemişt."

"Ama neden? Neden böyle oluyordu? Enron ve diğer elektrik satıcıları eyalette yaşanan bu çöküşün tamamen Kaliforniya'nın suçu olduğunu belirtiyorlar. Onlara göre eyaletin daha çok elektrik santrali inşa etmesi gerekiyordu. (Enron'un en önemli işlerinden biri de santral inşaatıydı. Trakya'da bir santral ve Hindistan'da büyük bir fiyaskosu var.L.K.) Arz ve talebi tekrar dengelemenin yolu buydu. Ayrıca eyalet yönetiminin fiyatlar üzerinde sahte bir kontrol sürdürmeyi bırakması gerekiyordu. (Sizce küçük Amerika'ya benzemiyor mu? L.K.)Bu herşeyin daha da kötü gitmesine neden olmuştu. O kadar....Belden ISO'ya gönderdiği bir e-postada 'yeni elektrik üretimlerini teşvik etmek için fiyatların piyasa koşullarını yansıtması gerektiğini' yazmıştı."

"Bu arada şaşırtıcı bir gelişme ile eyaletteki kamu hizmeti veren kuruluşlardan elektrik üretim santrallerini satın alan (Akbank tarafından yayınlanan kitap özelleştirme diyemiyor.L.K.) ve kendileri de elektrik piyasasında, borsada alım satım yapan Mirant, Duke, Dynegy ve Reliant gibi şirketler satın aldıkları santralleri bakım için hizmet dışına çekiyorlardı. Kasım

ayı ortalarına gelindiğinde eyaletin üretim kapasitesinin yaklaşık dörtte biri bakım ya da acil durum bakımları nedeniyle devre dışına alınmıştı. Bu şekilde hizmet dışına çıkarılmış santrallerin sayısı önceki yılın neredeyse üç katıydı. Aslında sektör danışmanı Robert Mc Cullough'a göre Mayıs 2000'den Haziran 2001'e kadar, büyük elektrik üreticilerinin sahibi olduğu tesisler yalnızca yüzde elli kapasiteyle çalışmıştı."

"Elektriğin maliyetinde önemli bir paya sahip olan doğalgaz fiyatının da Kaliforniya sınırında garip bir şekilde yüksek seviyelere çıkmasıyla işler daha da sarpa sardı. Bu durum da tabii ki enerji üreticilerinin belirledikleri yüksek fiyatlar için bir mazeret göstermelerini sağlıyordu."

"ISO yetkilileri elektrik bulmak için her gün umutsuzca ve de heyecanlı telefon görüşmeleri yapıyorlardı"

"ABD Enerji Bakanı Bill Richardson'un devreye girerek satıcıları Kaliforniya'ya elektrik satmalarını zorunlu kılan bir acil durum uygulaması başlatması sayesinde eyalet çapında sürekli elektrik kesintisi meydana gelmesi neredeyse son dakikada önlenmişti."

"İnanılmaz derecede şaşırtıcı bir gelişmeyle aynı günlerde Ken Lay (Enron'un kurucusu, Genel Müdürü ve Yönetim Kurulu Başkanı L.K.) Richardson'u aramış ve ülkenin elektrik iletim şebekesinin deregüle edilmesi için acil durum yetkilerini kullanmasını istemişti. (1 Temmuz kesintisinden sonra da birileri TEDAŞ'ların özelleştirilmesinin hızlandırılması gerektiği sonucuna varmışlardı. L.K.)"

"Aralık ayının ilk haftası boyunca elektrik inanılmaz derecede kıt, bulunmaz hale gelmişti. Eyaletteki sistemin neredeyse dörtte biri hizmet dışıydı ve komşu eyaletlerde neredeyse 5000 dolara kadar çıkan fiyatlarda tüm arz tüketildiği için Kaliforniya fiyat tavanının altındaki fiyatlardan elektrik satın alamıyordu."

"Kriz 2001 yazına kadar sürdü.Nisan ayında Pacific Gas&Electric iflasını açıkladı. İki ay sonra FERC (Federal Enerji Düzenleme Komisyonu, EPDK da diyebilirsiniz. L.K.) nihayet akışı tersine çevirmeye karar verdi ve tüm Batı piyasalarında uygulanmak üzere fiyat tavanları koydu. Enron tavanların uygulanmasını önlemek için öfkeli lobi faaliyetlerinde bulundu. Her zaman olduğu gibi fiyat tavanlarının durumu daha da kötüleştirceğini savunuyorlardı. Fakat FERC öyle büyük bir siyasi baskı altındaydı ki nihayet Kaliforniya'nın tarafına geçmek zorunda kalmıştı."

"Bu sefer taktik işe yaramış görünüyordu. Haziran ayında fiyatlar, 92 dolarlık tavan fiyatın çok altına, mesela kilit merkezlerden birinde 43 dolar/Megawatt saate kadar düşmüştü. Son acil durum 3 Temmuz'da gündeme geldi ve bundan sonra herkes zararı telafi etmek için işe koyuldu. Kriz boyunca Kaliforniya elektriği 40 Milyar doların üzerinde para ödedi. Bu meblağ bir yıl önceki aynı dönemdeki ödemenin dört katından fazlaydı."

Enron ABD tarihinin en çok konuşulan ve mercek altına alınan kuruluşu. Yargılamalar devam ediyor. İntihar edenler çalışanlarının uğradığı felaketler kurdukları sosyal güvenlik sisteminden yararlanırken perişan olan aileler ve başta Bush olmak üzere siyasetle olan yakın ilişkileri ayrı bir yazı konusu.

GELELİM BİZE...

Anlatılanlar bize ne kadar benziyor değil mi? Boşuna mı küçük Amerika olmaya özeniyoruz. 1 Temmuz 2006 günü ülkedeki santrallerin önemli bir kısmı bakımda idi. Özellikle Bursa'da kurulu özel santraller uzunca bir süredir müşterilerine puant tarifesi uygulamadıkları halde kendileri sistemden Puant tarifesi ile enerji çekip yine müşterilerine satıyorlardı. Mühendis olmayanların anlayabileceği bir dille: 24 saat boyunca kendi müşterilerine aynı fiyattan enerji sattıkları halde akşam 22.00'den sonra santrallerini devre dışına alıp, Kamudan çok ucuza satın aldıkları enerjiyi kendi müşterilerine yüksek fiyattan satıyorlardı. Böylece gündüzleri fiyatlar yüksekken çok düşük kapasite ile çalıştırılan kamuya ait santraller geceleri nerede ise enerji yetiştiremiyorlardı.

1 Temmuz gecesi bakımdaki çok sayıda santralin varlığını bilen özel üreticiler saat 22.00 'de eyleme geçerek hep birlikte devreden çıktılar. Bursa Sanayi Bölgesi'nde TEİAŞ'a ait ayırıcı doğru seçilmediği için bu yüke dayanamadı ve sistem domino taşları gibi devrildi. Kesintinin büyüklüğü karşısında elde ettikleri silahın farkına varanlar "yeniden yaparız" diyerek tehdide başvurdular..Şimdilerde Enerji Fiyatlarının artırılması,TRT payının kalkması, ÖTV'nin kaldırılması, dağıtım şebekelerinin özelleştirilmesinin hızlandırılması ve tabii ki Nükleer Santral ihalesinin hızlandırılması konuşuluyor.

Pekala bizler yaşanan bunca deney varken aynı ırmakta ikinci kez yıkanabilecek kadar enayiler topluluğu muyuz?